

וְהִסְנֶה אֵינֵנוּ אֶפְלָ:

זכרונות מאת ר' יצחק הכהן

קוגן

- תדפיס -

תשורה משמחת הנישואין של

יוסף יצחק וחנה

פופר

פתח דבר

לזכרון טוב מיום כלולות בנינו היקרים יוסף יצחק וחנה יחיו, הננו לכבד בזה את אלו אשר באו מרחוק ומקרוב לשמוח בשמחתנו בתשורה זו, ובה **תדפיס** מספר זכרונות סב הכלה ר' יצחק הכהן קוגן שיחי'.

בראש הקונטרס הדפסנו מענות קודש מאת אד"ש אליו, באדיבות מערכת "ליקוט מענות", ותודתנו נתונה להם. יצויין שכמה ממענות אלו נכתבו בקשר לשליחותו להשיב את הספרים הנמצאים עד היום בשביה במוסקבה.

ובזה בקשתנו שטוחה לפניכם, אשר כל מי שיש בידו מענות קודש מאד"ש שעדיין לא פורסמו, אנא ואנא אל תהיו מהמונעים בר, ושילחו את המענות לכתובת הדוא"ל של המערכת likkutkatyak@gmail.com.

בתפילה לגאולה פרטית – אחינו בני ישראל הנמצאים בשביה, לגאולת הספרים הנמצאים בשביה, ולגאולה כללית – גאולה שלמה תיכף ומיד ממש.

ב' ניסן תשפ"ד

משפחת מישולובין
משפחת פופר

מענות קודש

מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לסב הכלה

[לפני ט"ז אדר, תשי"ג]

מענה לרי יצחק הכהן קוגן ור' ברוך ראובן פייגין על מכתבם בקשר להתעסקות עם העולים החדשים מרוסיה (מצילום כתי"ק):

בכל זה צריך לדבר (להתדבר) עם אגו"ח באה"ק

[ח' אייר תשי"ג]

מענה לרי יצחק הכהן קוגן בקשר להעולים מרוסיה (מהעתקת המזכיר):

ימסור בשמי לועד רבני אנ"ש שי' שבאה"ק שבתור רבנים הם אחראים על כאו"א ממש מהעולים שי' שלא יוקלטו ח"ו וח"ו בחב"ד.

[אלול תשי"ג]

מענה לרי יצחק הכהן קוגן בקשר לפתיחת מחנה ברוסיה (מהעתקה):

הרי מכבר עוסקים שם מחב"ד ופשוט זה צריך להיות לא בתחרות ח"ו עימם כי אם בצרוף להם וכו'

[ח' כסלו תנשי"א]

מענה לרי ברוך שלמה אליהו קונין, ר' יוסף יצחק הכהן אהרונוב, ר' יצחק הכהן קוגן ור' שלום דובער לויך – הנוסעים בשליחות לרוסיה להחזרת ספרי רבותינו נשיאנו הנמצאים בספריית לנין במוסקבא:

לכל הנוסעים שליט"א

ויהא כהנ"ל בהצלחה רבה

אזכיר עה"צ.

[ט"ו סיון תנש"א]

"צעטל" בכת"ק שכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א למסור למרת דבורה רחל (ווירוניקא) אירינא, ולכל אחד מחברי המשלחת לפעול את החזרת הספרים: ר' ברוך שלמה אליהו קונין, ר' יוסף יצחק הכהן אהרונוב, ר' יצחק הכהן קוגן ור' שלום דובער לויך:

אשרי חלקם ואשרי זכותם וכו' וכו'

בארגון חב"ד ברוסיא – הרי התחילו בזה וימשיכו בכל הענינים שאין בהם מחלוקת – לאט לאט באופן דלמעט במחלוקת כפי האפשרי

מצו"ב חמשים דולר לכאו"א שי' – להחליף באופן רשמי ולחלק החילוף לצדקה ג' פעמים: בקשר ל"בי"ג תמוז, חודש אלול, ותחלת שנה הבע"ל. אזכיר עה"צ.

[יום הבהיר כ"ח סיון תנש"א]

מענה לר' יצחק הכהן קוגן על הודעתו מפגישת מרת דבורה רחל (ווירוניקא) אירינא עם מר טשערנאיוב בקשר להחזרת ספרי רבותינו נשיאינו הנמצאים בספריית לנין במוסקבא:

אזכיר על הציון והזמן גרמא לבשורות טובות.

זכרונות מאת סב הכלה ר' יצחק הכהן קוגן

צור מחצבתי

אין בידי מידע מהימן אודות ייחוס משפחתנו. הדבר היחיד הידוע לי בבירור הוא, שהנני כהן. כל ימיו התגאה אבי על היותו מזרע אהרן.

זקני - אבי אבא - עבד כעגלון בויטבסק. באותם הזמנים, היו בויטבסק שתי התאחדויות, בהם התארגנו כל היהודים אשר היו גיבורים פיזית: בעלי-עגלה וקצבים. הודות לכוחם הפיזי ולאחדותם, לא אירעו בעיר פוגרומים כפי שאירעו בערים אחרות. היו אמנם כמה נסיונות כאלה בתחילת המאה העשרים, אך כולם כאחד נהדפו על ידם, והפוגרומצייקים הכושלים נאלצו לסגת בכושת פנים.

החברות בהתאחדות היתה בדרך כלל עוברת בירושה, באופן כזה הובטח לכל חבר מעמד איתן בחברה והכנסה יציבה. על מנת להתקבל לחברה היה על הצעיר להראות גבורה יוצאת דופן - לשאת סוס על כתפיו או למשוך בעגלה אשר סוס לא הצליח למשוך. כך היה הסדר אצל הבעלי-עגלה. אצל הקצבים, היה צריך המועמד לשאת עגל על כתפיו. כאשר היו זקני החברה מבחינים בנער המוכשר להיכנס לחברת העגלונים, היו מעניקים לו סוס צעיר לבר המצווה שלו, ואילו הקצבים היו מעניקים עגל שזה עתה נולד. הנער השתעשע עם "מתנתו", היה מרים אותה, מתעמל. ככל שהבהמה גדלה, כך גדל כחו של הנער.

אם אבי, יוכבד, הייתה אשה צדקת. ביום תשעה באב, הייתה אוספת מניין נשים על גדות נהר הדווינה, ויחד היו קוראים איכה וקינות. לא רבות ידוע לי אודותיה, אך אני יודע שביתה התנהל כפי שאמור להתנהל בית יהודי כפי מסורת ישראל.

יום אחד אירע האסון: סוסו של סבי לא הצליח למשוך את העגלה, והוא החליט לעזור לו. הוא התחיל למשוך, ומעד. באותו הרגע מעד גם הסוס, והיכה בראשו בעקב הברזל שלו...

אבי אברהם נולד בשנת 1911. בהיותו ילד בן חמש התייתם מאביו, ובגיל שמונה מאמו. כך נשאר אחת עשרה נפשות יתומים מאב ואם.

האחים קוגן: אברהם, שלום ויעקב, עם האחייך יוסף

אחי אבי, אליהו ופרץ נספו במלחמה. את דודי שלום (שוליה) מקויבישב הנני זוכר היטב. הוא היה מגיע אלינו לליל הסדר יחד עם משפחתו. גם הדוד יעקב והדודה חיה, אשר גרו בלנינגרד, היו מגיעים.

לאחר מות הוריו, גידלה את הנער אחותו אסתר.

בשנות העשרים, סגרו השלטונות הסובייטים את כל החדרים והתלמוד-תורה, ואסרו על לימודי דת לילדים. אך זה לא עצר בעד אף אחד. מלמדים "רביים" מקומיים הוזמנו ללמד את הילדים. כל יום השתנה מקום הלימודים מבית פרטי אחד למשנהו. היה זה לא רק מטעמי סודיות: ה"רבי" לא היה מקבל תשלום על עבודתו, ובעלות הבית בהם היה מלמד היו מספקים מזון למלמד ואף לכל הילדים.

האבא אברהם עם אחותו אסתר, 1940, ויטבסק

אבי היה מספר שאחותו אסתר היתה טובה מאוד בטבעה. לעתים הייתה שואלת את האורח "רבי, שמא רוצים אתם תוספת", והוא היה עונה "יקירת, כה טובה את, הכיצד לא יהיה לי תיאבון?!"

חייה של אסתר'קע הסתיימו באופן טרגי במיוחד. בעלה היה טייס, ובימים הראשונים של המלחמה גוייס באופן טבעי היישר לקרבות. באותו הזמן נולדו לה כבר שישה ילדים. הגרמנים הפציצו את ויטבסק ללא רחם. עקב ההפצצות הבלתי פוסקות, איבדה את רגליה. הנאצים כבשו את העיר והחלו לאסוף את כל היהודים למקום אחד כדי שיהיה קל יותר "להתמודד" איתם בהמשך. אסתר לא יכלה לזוז. הגרמנים הכריחו שכנים לחפור בור וקברו אותה בחיים יחד עם ילדיה.

בגיל שתים עשרה נאלץ אבי להתחיל לעבוד. ובגיל ארבע עשרה, בשנת 1925, עבר ללנינגרד וקיבל עבודה במפעל לייצור מכשירים על שם א.א. קולאקוב, שם עבד שנים רבות.

מפעל קולאקוב עסק בתעשייה ביטחונית. ייצרו שם רכיבים למכשירי קידוד והצפנה.

היו מעט מאוד מומחים ברמתו של אבי. מהסיבה הזאת הוא לא נשלח לחזית, למרות שבער בו רצון לנקום את נקמתה של אחותו אסתר שהיתה לו

כאם. לבסוף הבהירו לו: כל ניסיונותיו להתגייס לחזית הם לשוא, לעולם לא ייתנו לו לעזוב את העבודה, אלא אם כן יירשם כחבר במפלגה הקומוניסטית... לפני כן מעולם לא חשב לעשות זאת, אבל על מנת להגיע לחזית, החליט למרות הכל לעשות את הצעד הזה. ואכן, כעבור זמן קצר שוחרר מהעבודה ונשלח לחזית. אבל הוא לא נשאר שם זמן רב: רק כשלושה-ארבעה חודשים, אז הגיעה מכונית עבורו, והוא נשלח חזרה למפעל: מומחים כאלה נדרשו בייצור.

במפעל הוא פגש את אמי.

ברכת הרבי

מעט מאוד ידוע לי על סבתי מצד אמי. מוצאה היה מוורשה, שמה היה דבוניה בעלענקי. היא נישאה לסבי ר' חיים יוסף אליהו תמריץ, או כפי שקראו לו פשוט - יוסף.

סבא למד בישיבת החפץ חיים בראדון. חברו לכיתה ר' אברהם מילר, שלימד גמרא במשך שנים בבית הכנסת הכוראלי (ארכיפובה) במוסקבה, סיפר לי על כך. הוא סיפר גם, שסבא שלי הצטיין בכך שגם בשנות הרעב, הוא הצליח להשיג אוכל לא רק לעצמו אלא לכלל הישיבה. הוא היה נעלם פתאום לשבוע ואז חוזר עם אוכל לכולם. הוא היה תלמיד ככל התלמידים, לא הייתה לו אחריות מיוחדת על השאר, אך למרות זאת הוא ניצל את יכולותיו. אני חושב שבמידה מסוימת ירשתי זאת ממנו: גם אני זכיתי במשך שנים לספק מזון כשר ליהודי לנינגרד. במהלך הרדיפות של שנות ה-70 וה-80 שלחנו חבילות ל"סירובניקים" רבים שנכלאו או ריצו עונשים בגלות.

סבי יוסף נישא לדבוניה ב-1920, ואמי נולדה ב-1921.

אחיה של סבתי, משה, היה קצין בצבא הפולני. כאשר הסתיימה מלחמת האזרחים עם ניצחון הבולשביקים, נאלץ להסתתר במוסקבה תחת שם בדוי. פעם הגיע לבקר בבית אחותו. כעבור כמה דקות נשמעו דפיקות על הדלת, וכשפתחו התברר שהגיעו לערוך ביקורת מסמכים. מסתבר שעקבו אחריו בדרך לבית סבתי. בצר לו, נתן את אקדחו לסבתא, והיא החביאה אותו על החזה, ומעל הנשק החזיקה את התינוקת. למרות שמסמכיו היו כולם מזוייפים,

לא עוררו חשד והביקורת עברה בשלום. או כך היה נראה לפחות - למחרת בבוקר התגלה שסבתא הלכה לעולמה: לבה לא עמד בלחץ. סבא נותר לבד עם תינוקת קטנטנה.

סבא התחתן שנית עם חיה נוביקוב, נערה ממשפחה המקורבת לאדמו"ר הריי"צ. אשתו השנייה של סבא חיה הייתה אשה צדיקה. למרות שסבלה מכמה מחלות נשיות, סירבה לטפל בהן, בנימוק שאם יהיו לה ילדים משלה, היא לא תצליח להעניק את מלוא האהבה והמסירות לבתה החורגת. בשנת 1942, בזמן המצור על לנינגרד, הלכה לעולמה. במשך כל השנים, גידלה את אמי באהבה ובמסירות עצומה כאילו היתה אימה יולדתה.

דרכה התקרב סבא לרבי הריי"צ. בזמן שהוא כבר עזב החפץ חיים את ברית המועצות. כבר ב-1921 הכריז שאי אפשר עוד להיוותר במדינה, היות והבולשביקים ישלטו בה עוד שבעים שנה וירדפו את הדת. אולם רוח אחרת היתה עם הרבי: לא ניתן לנטוש את היהודים בארץ

הסבא יוסף תמרין, האמא ריבה, וחיה נוביקוב, 1937

זו ללא מנהיגות רוחנית. הוא אף כרת ברית עם כמה ממקורביו שיהדות רוסיה לא תישאר ללא תמיכה רוחנית. רבים מהם שילמו בחייהם, אך עמדו במילתם. גם סבי ר' יוסף תמרין הצטיין במסירות נפשו עבור יהודים אחרים, ואף בפועל מסר את נפשו על מנת לספק ליהודים מצה כשרה לפסח.

בשנת 1925 עבר סבי ממוסקבה ללנינגרד, שם גם היה עד למאורעות המאסר והגאולה של אדמו"ר הריי"צ. לפני שעזב הרבי את רוסיה, הוא בירך את סבא. מברכה זו שאבנו חיזוק במשך כל השנים הקשות של השלטון הסובייטי, ועד היום היא עוזרת לנו בכל צעד ושעל.

אבי ואמי

בשנת 1937, בשיא תקופת ה"טיהורים" של סטאלין, הגיע קרוב משפחה לבקר את סבי. משהבחין שבתו של בעל-הבית לא הולכת לבית הספר בשבתות, קרא: "יוסף! כבר עשרים שנה הסובייטים בשלטון, אך ריבה עדיין מתעקשת לא ללכת לבית הספר בשבתות! מה יצמח ממנה?!"

אולם השנים הראו, כי לא השלטונות הסובייטים הכריעו את ריבה, אלא ריבה בגבורה עילאית ניצחה את משטר הרשע. אותה ריבה - שאינה אלא אמי - שרדה את המצור על לנינגרד, סבלה באומץ את אובדן יקרייה; ובכל זאת לא נשברה. כבר משנות ילדותי המוקדמות הקפידה להזמין לביתנו מורים ללמד אותי ואת אחי הצעיר דוד בסתר, ולהעביר הלאה את שלשלת המסורה. לאחר חתונתה, הייתה נוסעת עד למוסקבה כדי לטבול במקוה, כי המקוה בלנינגרד נסגרה על ידי השלטונות.

לפני המלחמה למדה אמי במכון למשפטים בלנינגרד. היא סירבה להתפנות כי לא רצתה לעזוב את קרוביה מאחור. יחד איתם סבלה שנות רעב, ויחד שרדו את המצור - מלבד חיה, אמה החורגת.

ההשגחה העליונה הביאה את אמי לעבודה במזון של מפעל קולאקוב. תפקידה כלל חלוקת תלושי לחם. יום אחד התגלה משהו נורא - מספר תלושים נעלמו. בזמן מלחמה, העניין עלול להסתיים בהוצאה להורג. מובן שהיא נעצרה מיד, אך כולם התקשו להאמין שבחורה עדינה זו מסוגלת לגנוב תלושים של אחרים.

לאבא נודע הענין לגמרי במקרה. מישהו סיפר לו שעצרו את ריבה, התלושים ללא ספק נגנבו ממנה, ובכל זאת היא זו שתצטרך לשאת בתוצאות.

בזמן ההוא, לא היתה היכרות עמוקה בין אבי ואמי, ורק היו נפגשים לעתים בחדר האוכל, והוא החל אוהד את הנערה. הוא חזר לבית המלאכה והחל לחקור את העובדים, שהיו בעיקר נערים בני שתים עשרה עד ארבע עשרה - המבוגרים נשלחו כולם לחזית. לבסוף הודו: "וואליה סרמוס הוא זה שלקח את התלושים, ראינו איך הוא שם אותם בכיסו". הם אפילו הראו לו את המקום שבו החביא אותם הנער. אבא לא רצה להלשין על הבחור, הוא פשוט החזיר

את התלושים, והסביר שגילה אותם במקרה בזמן ניקוי המכונה. אבא הציל את אמא, וכך התידרו השנים. למעשה, עד סיום המלחמה, אפילו לא עלה בדעתם להתחתן.

עם עלות המצור, נסוג קו ההגנה מהעיר, ואמי נשלחה לחפור תעלות בלאדיינאָיע פּאַליע, עיירה כ-250 קילומטרים מלנינגרד שהיוותה גם מרכז אזורי. אבא החליט לבקר אותה, אבל מתוך שידע שהיא שומרת תורה ומצוות, החליט להתייעץ עם אביה לגבי איזה אוכל להעביר לה. סבא סיפר לו שלראשונה במהלך המלחמה הצליחו להשיג בשר כשר, ושלה עמו קציצות עבורה.

כשהאורח אמר שהביא קציצות בשר, אמא כמוכן סירבה לקבל אותן. אבל כשנודע לה שאביה שלח אותם, היא הסכימה.

בתשיעי במאי הסתיימה המלחמה. למרות שיום זה אינו רשום בלוח השנה היהודי, הוא נחקק אצלנו כיום חג.

לאחר המלחמה, החליטו אבא ואמא להתחתן. אמא הבינה שלאבא אין את הידע והחינוך היהודי ברמה שאביה היה בודאי רוצה, ועל כן החליטה שעל החתן לדבר עם חמו לעתיד. היא חיבבה את אבא בגלל האופי האמיץ שלו. בנוסף, קסם לה הרעיון שבעלה יהיה כהן.

אבא הגיע לחותנו לעתיד ואמר שברצונו לקחת את ריבה לאשה.

”יש לי בת אחת בלבד”, הוא ענה, ”וברצוני שמשפחתה תהיה משפחה יהודית כשרה המתנהלת לפי חוקי התורה...”

”כל מה שתלמד אותי, אקיים”, ענה אבא.

מאז הפך חמיו למורו הרוחני.

מות ישרים

לא זמן רב נמשך הקשר בין אבי לחותנו. בשנת 1950, סבי עונה למוות במהלך חקירות בפרשת אפיית מצות.

לימים סיפר אבא שאחרי שפגש את חמיו לעתיד נפתח בפניו עולם חדש: הוא הבין שהקב"ה שולט בעולם. הבנה זו גרמה לקירוב ביניהם, במיוחד שהם גרו כולם יחד: סבא החליף את שטח המגורים שהיה לו, לאמא ואבא, בדירה גדולה ליד בית הכנסת בלנינגרד.

ההחלטה להתחתן התקבלה. מאחר והמשפחה חיה על פי חוקי ישראל, הכלה הייתה זקוקה למקווה לפני החופה. אולם בלנינגרד לא היה מקווה; השלטונות סגרו אותו כבר ב-1938...

לאחר המלחמה, תיכף כשהתחילו לחזור היהודים המפונים, אסף סבא את עשירי הקהילה והעלה את סוגיית בניית המקוה, בלעדיו לא יכלה הקהילה היהודית לתפקד במלואה. כולם הסכימו עקרונית עם סבא, ואף החלו להבטיח סכומים שונים לבניה. אחד הבטיח חמשת אלפים רובל, שני - שלושת אלפים... סכומים לא גדולים מדי באותה התקופה. התברר שעם כל ההבטחות עדיין לא יספיק הכסף לבניית מקוה. סבא חיווה את מורת רוחו. שאלו הם אותו: "יוסף, וכמה תתן אתה? כמה שאתה תתן נביא אנו סכום זהה..."

הוא נתן שמונה עשר אלף. אמנם הוא לא היה עני, אבל סכום כזה היה הרבה מעבר למצופה ממנו... כפי שהובטח, נתנו היהודים סכום זהה, ובניית המקוה החלה.

אחד היהודים שהשתתף במימון המפעל הזה אמר לסבא שלי: "בינתיים אני יכול לתת רק מעט, יש לי חפצי ערך שאפשר למכור, אולם זה ייקח זמן". אולם חלפו כמה חודשים והיהודי הזה נפטר. כמה חודשים לאחר מכן הגיעה אשתו לבית הכנסת לדבר עם הרב לובנוב (כינו אותו "הרב מליעפליע"). היא סיפרה שבעלה המנוח מופיע מדי פעם בחלום ודורש לשלם את החוב שנותר לו, אך לה לא ידוע שום חוב של בעלה. הרב הסביר לה כי בעלה הבטיח כסף לבניית המקווה, אך נתן רק חלק מהסכום, ולא הספיק להשלים את הסכום לפני פטירתו. עד מהרה היא הביאה כסף, והחלומות שהטרידו אותה פסקו.

בשנת 1947, לקראת חג הפורים, הסתיימה בניית המקוה מתחת למבנה בית הכנסת. אמא חיכתה לסבא לארוחת החג, אבל הוא התעכב. האורחים כבר התאספו, ואמא התחילה לדאוג. היא הלכה לחפש אותו ומצאה אותו ברחוב אחרי הרבה לחיים...

”אבא, איפה היית, כולנו חיכינו לך הרבה זמן”, היא אמרה.

”בתי, היום הוא היום הכי שמח בחיי: משרד הסניטריה והאפידמולוגיה אישר את המקוה!”

אני זוכר מעט את סבא שלי. אני זוכר איך הוא שם לי מתחת לכרית הנוכה געלט. אני זוכר את התספורת הראשונה שלי בשנת 1949. בכיתי אז - חסתי על הצמות היפות שלי... סבי הרעיף עלי סוכריות כדי להמתיק את מרירות האובדן.

אני זוכר את פטירתו... מישהו בא אלינו, אמר כמה מילים לאמא שלי, והיא נפלה על הכורסה. הבנתי שקרה הגרוע מכל.

זה היה יום שישי. אחי הצעיר דוד ואני נשלחנו אל אחותו של אבי, דודה חיה. המטפלת לקחה אותנו לטיול. כאשר מסע הלוויה חצה את כיכר סנאיה, היא אמרה: ”הנה, לוקחים את סבא שלכם...” אני זוכר היטב משאית עם דפנות פתוחות עליה ישבו אנשים... והמוני אנשים שעקבו אחרי המכונית... כל הכיכר הייתה מלאה באנשים.

לאחר מכן סיפר לי אבא שהלשינו על סבא שלי. רבים הכירו את ה”מסור”. כשהתקרב הלה במהלך מסע ההלוויה להצטרף אל נושאי המיטה, הורה הרב להניח את הארון על המשאית. אותו אדם הלשין אחר כך על הרב מרדכי אפשטיין, שבמהלך ההלוויה השביע את הוריי שהמשפחה תישאר יהודית לנצח, כפי שהיתה בחייו של סבי. הרב אפשטיין היה רב בלתי חוקי של הקהילה החסידית בלנינגרד. בלתי חוקי - כי את המילים ”חסיד”, ובעיקר ”שניאורסון”, לא ניתן היה אפילו לבטא בקול רם: על כך לא רק שהיו שולחים לכלא, אלא היו אף מוציאים להורג. בעקבות המסירה נשפט הרב אפשטיין ופסקו לו עשר שנים, מתוכם שירת שמונה שנים, ובשנת 1958 שוחרר. וכל זה מדוע? על השבעת משפחה צעירה להקפיד על חוקי ישראל.

מדריכים רוחניים

הרבנים בשנות השלטון הסובייטי, היו כל אחד מהם היה אישיות יוצאת דופן. למשל היה את רבי אברהם לובנוב (אודותיו - תולדות חב”ד בפטרבורג

ע' 330-332) בשנת תש"ב נעצר, אך כעבור זמן קצר בשנת תש"ג שוחרר ומונה לרב הראשי של בית הכנסת הכוראלי בלנינגרד - מישרה אשר נשאה פנויה מאז פטירתו של הרב מענדל גלוסקין בשנת תרצ"ו. בשנת תשי"א שוב נעצר הרב לובנוב ונכלא בבית הסוהר "קרסטי" בלנינגרד. גם ביושבו שם, הצליח - לאחר שהכריז על שביתת רעב - להבטיח משלוחי מזון כשר.

הרב אברהם לובנוב

על אישיותו של הרב ניתן לעמוד מהאנקדוטה הבאה: פעם הגיע לרב שוחט שהיה עובד בקביעות אצל קצב מסויים. אירע פעם שהוא התבקש לשחוט בקר עבור קצב אחר, והראשון התמלא כעס איים לרווח עליו אם יעז לשחוט עבור מישהו זולתו...

בצר לו פנה השוחט אל הרב וביקש את עצתו. "אל דאגה", ענה הרב. "אתה המשך בשלך ולך לשחוט. והיה אם יעצרו אותך, תשב משך זמן בכלא, ואז תשתחרר כפי שאף אני שוחררתי, ותוכל להמשיך במלאכת הזביחה..."

על אף רום מעמדם וגילם המתקדם, הצליחו האנשים האלה ליצור שפה משותפת גם איתי, ילד צעיר אשר הבנתו ביהדות לא היתה עמוקה במיוחד, ורק החזיק בה מכח מסורת משפחתו. הם היו שואלים אותי שאלות בנושאים שהיו מוכרים לי; כביכול היו מראים שלמרות נעוריי, ידיעותי חשובות להם. תמיד הרגשתי את טוב ליבם. הם לא חששו לשוחח איתי אודות נושאים יהודיים "אסורים" כי ידעו שאני נכדו של יוסף תמריין.

כאשר התבגרתי, אזרתי אומץ ושאלתי אותם שהטרידה אותי: "אתם מלמדים אותי ומורים את דרכי, האם לא הייתם מעדיפים ללמד את ילדיכם? מדוע תשקיעו בי ולא בבניכם?"

הרב אברהם מדליה ענה לי: "איננו מאמינים שילדינו יעמדו בנסיון ויקיימו תורה ומצוות בפועל. מי שלא מקיים מצוה כי אינו יודע, עונשו פחות

ממי שיודע ואינו מקיים. לכן, החלטנו לקחת על עצמנו את האחריות על זה שאיננו מלמדים אותם, בתקווה שבזה תקטן אחריותם..."

דבריו גרמו לי כאב רב.

כמו כן הובילו אותי החיים לפגוש אנשים אשר עזרו לי להתקשר אל הרבי. מורי, הרב רפאל נמוטין, חָלַק חדר אחד עם הרבי כשהרבי היה עדיין חתן. בצעירותו שימש את הגאון מרוגאצ'וב. גם את הרבי הריי"צ הוא הכיר היטב. גם ר' אברהם מדליה היה אדם יוצא דופן. הם היו אנשים חכמים עם ידע רב ועם זאת תיקשרו איתנו בפשטות גמורה. הופתעתי מאיך שאנשים מורמים מעם כאלו היו תמיד מוכנים לענות על כל שאלה. זה היה משמעותי במיוחד לבני דורי שביקשו להתקרב לתורה.

בעקבות הסבא

בשנת 1951, שנה לאחר פטירתו של סבי, ארגנו הוריי אפיית מצות בביתנו. רדיפות השלטונות את סבי, וגורלו המר לא הרתיע אותם. הם פשוט לא הכירו באפשרות אחרת: ללא מצות הרי אי אפשר לחגוג את חג הפסח...

אבא בנה תנור, אשר דמותו ניצבת עד היום חיה בזכרוני. על כירת הגז הונחה יריעת מתכת עבה ועליה נבנתה מסגרת להניח עליה את המצות. אבא גם לקח ציר והרכיב עליו כמה גלגלי שיניים כדי לחזור את המצות. חודשיים לפני פסח, בימי ראשון בבוקר, היו מתאספים בדירתנו כעשרים עד עשרים וחמישה אנשים - לא תמיד מכרים קרובים, אבל תמיד אנשים שהיה אפשר לסמוך עליהם. נכח גם המשגיח זלמן אוסביאצוב שדאג לנקות את המערוכים ושהכל יתנהל כשורה ובמהירות. תהליך האפייה היה מאורגן היטב. ביום אחד היו אופים כחמישה עשר קילוגרמים, אותם היו מחלקים בין המשתתפים. סידור זה נמשך עד תחילת שנות ה-60, כאשר התאפשר לאפות מצות באופן חוקי.

קשיים נערמו בדרכנו לא רק בקשר למצות... גם להשיג עופות כשרים שחוטים כדת לא היה פשוט. כששחטנו תרנגולות בבית, הדלתות היו סגורות היטב כדי למנוע מכל קול להישמע בחוץ. הבית היה צריך להישאר נקי מכל

זכר לדם, למקרה שייכנס מישהו לדירה. העוף הונח מיד בכיור, וכל עקבות הדם נשטפו במים.

מגיל שבע ליויתי את אבא לקניית עופות. מכירת תרנגולות חיות היתה אסורה, אך היו מוכרים אותם במסווה של יונים. בימי ראשון, היו מביאים קולחוזניקים תרנגולות לשוק פוליסטרובסקי בלנינגרד (מרחק של כארבעים דקות מביתנו, עם חשמלית מס' 14), שם מכרו אותם בסתר. אני שהייתי בעל עין חדה, אם הייתי מבחין שבאחד השקים יש תרנגולת ולא ציפור אחרת, הייתי ניגש למוכר ושואל:

"מה יש לך שם דוד, תרנגולות, הא? אבא רוצה לקנות..."

יום ראשון אחד התמזל מזלנו ועלה בידינו לקנות כמה תרנגולות אותן החבאנו בשקים מחוררים כדי שלא ייחנקו. אבא השאיר אותי עם שני שקים והלך לרכוש דברים נוספים. מצאתי את עצמי ליד תצוגת כרוזה, ושקעתי בה לחלוטין. ללא משים הנחתי את השקים על הקרקע. דקה או שתיים לאחר מכן, התעוררתי משרעפיי והנה שוד ושבר: התרנגולות מתרוצצות הנה והנה. ניסיתי לרדוף אחריהן, אך ללא הצלחה יתירה. ואז ראיתי את החשמלית פונה לכיווני. תארו לעצמכם את המחזה: ילד שמנמן קטן רודף אחרי תרנגולות בורחות...

החשמלית עצרה, הדלתות נפתחו. נוסעים יצאו החוצה, תפסו את התרנגולות והחזירו אותן לשק שלנו. עבורי היתה זו הצלה אמיתית.

המורים שלי

רוצה אני להזכיר בכמה מילים את האנשים שלימדו אותי על היהדות, התורה ואף את שפת האידיש.

המורה הראשון שלי היה הרב מאיר אוקון. אמא שלי הזמינה אותו לתת לי שיעורים כשהייתי בן חמש. הוא היה שוחט. אדם מבוגר, ראייתו קלושה. קשה לי לזכור מה בדיוק הוא לימד אותי, אבל אני זוכר היטב את התרגילים שכתבתי באידיש. על כל טעות הוא היה גוער בי, ואף נותן לי סטירה קלה. הוא אהב אותי מאוד. בגיל שש כבר דיברתי ואפילו כתבתי באידיש. כששיחקתי עם הבנים בחצר והיינו צריכים לאיית את המילים "אבא" ו"אמא",

הייתי כותב רק באידיש כי לא ידעתי רוסית. הילדים לעגו לי כי לא הבינו כלום. והסברתי להם: מילה זו היא "אבא", וזו היא "אמא".

ר' מאיר אוקון היה עשוי ללא חת. המורים שלימדו אותי אחריו פעלו ביתר זהירות. אבל ר' מאיר כבר הספיק לראות הרבה בחייו, הוא התעמת עם השלטונות הסובייטים עוד בשנים הראשונות של ההתקפות חסרות הרסן על היהדות. הרגשתי שהלימוד איתי גורם לו שמחה.

כשמלאו לי שבע שנים, הזמינה אמי את השמש ר' אברהם אבא אודרין, ללמד אותי ואת אחי הצעיר. הוא לימד אותנו לרקלם תפילות כמו 'שמע ישראל', 'שמונה עשרה' ואת הברכות בעל פה, מבלי להבין מילה. באידיש הבנתי הכל, אבל רבי אברהם רצה שנוכל לומר את התפילות בעברית. אמא שלי שילמה לו, והוא עשה את עבודתו כמיטב יכולתו. כשאחי ואני התחלנו לקרוא את הטקסטים, הוא היה נרדם. אך במקרה והיינו טועים, היה מתעורר תיכף ומתקן בחומרה "לא נכון!"

זה היה בשנת 1953, ועד יציאתנו לארץ בשנת 1986 היה לנו מדי פעם הזדמנות לתקשר איתו - במשך שלושים ושלוש שנים! בכל פעם שהלכתי לבית הכנסת פגשתי שם אדם שהיה יקר לי. אסור היה לאף אחד לדעת שהוא לימד אותי: באותה תקופה זה היה מסוכן. הסוד שבינינו קירב אותנו עוד יותר. תמיד הרגשתי שהוא מגונן עלי ומטפל בי: צעירים כמוני כמעט ולא הגיעו לבית הכנסת.

אחרי אברהם אבא אודרין, לימד אותי ר' קוריק - רופא אף אוזן גרון שהיתה לו גם הכירות טובה ביהדות. הוא לימד אותי משך זמן קצר מאוד - עכשיו כבר התחלתי להתבגר! הייתי בן שנים עשרה, והגיע הזמן להתכונן לבר המצווה שלי. אמרתי לאמא שלי שאני לא יכול להמשיך ללמוד לרקלם מבלי להבין מילה. למען האמת, אינני בטוח שהמורים עצמם הבינו את כל המילים של התפילות שהם לימדו אותי. אבל כזו הייתה השיטה המסורתית בה לימדו! אני לא הסתפקתי בכך: רציתי להבין את המשמעות מאחורי המילים. לא הבחנתי ב"התמרדות" כזו אצל אחרים בני גילי: אצלם, ברגע שהם "כבשו" הישג מסויים, הם הסתפקו בזה. כמדומה שגישה בלתי מתפשרת זו למסורת וליהדות במשפחתנו, הושפעה במידה רבה מגורלו של סבי, שלמעשה הקריב

את חייו על קיום התורה והמצוות. סיפור חייו היו בעיני סיפור גבורה, ולבגוד במורשתו של אדם כזה, או אפילו להתייחס למורשתו באופן רשמי בלבד, היה בלתי אפשרי בעיניי. עמוד רוחני זה תמך בי לאורך כל חיי.

ב-1957 שוחרר הרב מיכל רפופורט מהכלא. הוא נעצר יחד עם אשתו ב-1948, כאשר ניסו להבריה את הגבול מברית המועצות לפולין. אני הייתי מיודד עם בנם יצחק (איזי), ור' מיכל הסכים לקחת על עצמו ללמד אותי את תרגום התפילות לרוסית.

למה הוא החליט ללמד אותי? מדוע הסכימו האחרים אותם הזכרתי ללמד אותי, למרות הסכנה הכרוכה בדבר, סכנת מאסר ורדיפות לא רק עבורם עצמם אלא גם עבור משפחותיהם? בעיקר בגלל שהם היו חברים של סבא שלי. ולזכרו ובזכותו, ניסו לתת לי כל מה שהם יכלו. ר' מיכל היה איש קטן בקומה, אבל גיבור ברוחו. הוא היה יסודי ביותר, וכשהוא לימד אותי התבטא במילים בהירות, כך שהכל הונח אצלי בצורה ברורה ומובנת.

בר מצווה מחתרת

בשנים ההם כאשר התכונן ילד לבר המצווה שלו (שלי התקיים בשנת 1959), עמדה בפניו בעיה מסובכת: איך משיגים תפילין. ברוסיה, אף לא ייצרו תפילין חדשות כבר משך שנים רבות. היה אפשר להשיג, כמובן, כמות מוגבלת מזקנים שהלכו לעולמם, ולאחר בדיקה (ובמקום הצורך - תיקון) היו לעתים משתמשים בהם.

אמי הייתה מודאגת מאוד מבעיה זו. כדי להשיג תפילין, החלה לחפש ברחבי ברית המועצות שנה שלמה לפני בר המצווה. ובאורח פלא, מזלה האיר לה פנים: לזקנה אחת מניז'ני נובגורוד (או גורקי) היה זוג תפילין מארץ ישראל בבית. באותה התקופה עוד אפשר היה לקבל חבילה או שתיים עם מצות לחג הפסח. לקופסת המצות היו שני תאים, ולרוב, כל אחד הכיל חבילה של חצי קילוגרם. בחבילה ששלחו לה הכניסו בקופסה זוג תפילין ארוז, ובנס עברה החבילה במכס ללא ששמו לב לזה! לבקשות אמי הגיבה הזקנה שלעולם לא תמכור את התפילין האלו תמורת שום מחיר בעולם, אבל בהיותה אישה דתייה היא מוכנה להיפרד מהם בתנאי אחד: שזנמין אותה לחגוג עימנו את חג

הפסח בביתנו. אמא שלי הסכימה בחפץ לב כמובן. עברו יותר מעשר שנים, כאשר כבר למדתי במכון, ועדיין הייתה אישה זו מתארכת אצלנו כל שנה. היא כבר כמעט לא יכלה ללכת, היתה שוכבת על הספה גם במהלך סדר הפסח.

אגב כך, הזקנה גם העבירה למשפחתנו קצת מה"חכמות היהודיות" שקיבלה. תמיד התקשינו בניסיון לחתוך רגל של פרה להכין רגל קרושה, למשל, בדרך כלל ניסרתי את העצם עם מסור. אבל היא הראתה לנו איך לגרום לרגל להתפצל כמעט לבדה באמצעות קרש וסכין, והעיקר בלי רעש. השיטה הזו הועילה לי מאוחר כשהפכתי לשוחט.

בר המצווה שלי היה יוצא דופן. שבועות מספר לפני זה התקיים בר המצווה של חברי איזי רפפורט, בנו של ר' מיכל. למחרת, ביום שאחר הטקס בבית הכנסת, הופיעה בעיתון "לנינגרדסקיה פראבדה" תמונה בה נראה איזי עולה לתורה. בטקסט צוין כי בר המצווה נחגג בבית הכנסת וכי הורים המרשים לדברים כאלה להתרחש צריכה להישלל מהם הזכות לגדל ילדים. מטבע הדברים עלתה השאלה: האם אוכל עכשיו לעלות לתורה תחת איומים וסכנות שכאלה? אבל לעלות לתורה הייתי חייב, לא היתה ברירה אחרת. הרב משה מרדכי אפשטיין, הרב החסידי של לנינגרד, ייעץ אז לאמי לעזוב את העיר. למזלינו, היה זה בזמן קיץ. הוא יאסוף מניין בווסבולוויסק, "מקום יהודי" במרחק של כ-30 קילומטרים מלנינגרד, שם היו ליהודים בתים משלהם, בהם אפו מצות ואף היה להם שם שוחט משלהם. שם יקראו לי לעלות לתורה. לדעתו היה זה פחות מסוכן מאשר לעשות זאת "לעיני כולם" בתוך העיר. אבל מכיוון שמלשינים נכחו בכל מקום, הוא יעץ לאבי לא להגיע לבר המצווה. בסופו של דבר הכל עבר חלק. אמי שמחה שילדיה ידעו להתפלל, ידעו את הברכות ועלו לתורה. עד היום אני זוכר את ריח הקרפיונים הממולאים בבר המצווה שלי, שהתקיים בבית שבו התפללו יהודים בסתר.

אגב, ראיתי הרבה בתי תפילה מחתרתיים: לעתים רחוקות התפללנו בבית הכנסת, לעתים קרובות הרבה יותר - במניינים, אשר התאספו בדירות. הייתי הולך לתפילות עם אבי, אבל כשמלאו לי שלוש עשרה, הוזמנתי על ידי יהודים ממניינים שבהם לא היו כהנים לברך את הקהל בחגים - אנחנו הרי כהנים.

החגים בצעירותי

הזיכרונות הכי "חיים" מילדותי קשורים כמובן לזמני החגים.

את חג החנוכה בביתנו ציינו בביתנו עם הנוכיייה נפלאה שאבי היה "מתקן" מדי פעם: הוא היה משייף במפעל דיסקיות עם חורים כדי שהאש

אבא, אמא, איזיא ודודיק. 1953

תבער באופן שווה. אנחנו, הילדים, תמיד הכנו את הפתיליות בעצמנו: לוקחים צמר גפן ומגלגלים, ואז משרים בשמן. את החנוכיייה הדליק אבי - לא היה לנו אז חנוכיייה נפרדת לכל בן משפחה. לשולחן החגיגי הכנו לאטקעס - לביבות תפוחי אדמה מטוגנות בשמן. לפעמים הכנו חבורוסט - כך קראו במשפחות יהודיות לרצועות בצק מתוקות מטוגנות בשמן. ותמיד קיבלנו חנוכה געלט, להם ציפינו אחי ואני בקוצר רוח. לפעמים, אמי הייתה שואלת אותנו: "ילדים, מה תעדיפו -

שלושה רובל בכל יום של חנוכה, או רובל אחד ביום הראשון ובכל יום אוסיף לכם רובל - מאחד עד שמונה". היינו טובים במתמטיקה, חישבנו שאם נקבל שלושה רובל ביום, אז במשך שמונת ימי החנוכה, נקבל רק עשרים וארבעה רובל, אבל אם נעלה את הסכום בהדרגה מאחד עד שמונה, הסך הכל יהיה שלושים ושישה רובל לכל חג החנוכה. היינו עונים לאמא: "עדיף להתחיל בכמות קטנה עכשיו, כדי שבסופו של דבר נקבל יותר". אמא תמיד צחקה מהפיקחות שלנו.

החג שבולט במיוחד בזכרון ילדותי הוא כמובן חג פסח. ראשית, חג זה נמשך מספר ימים; שנית, חג זה חגגנו בבית. בנוסף, ביום הראשון של פסח חל יום ההולדת של אבי. הייתה לנו מסורת: לרגל חגיגת הסדר הראשון הלכנו

כולנו לביתו של זלמן אוסביאצוב, הדוד זיאמא. בסדר השני היה הוא מגיע אלינו הביתה והיה מוביל את השולחן. הבית שלנו היה פתוח ביום זה. כל מי שרצה לבוא הגיע. לפעמים היו מתאספים כשלושים וחמישה אנשים, מספר שנחשב גדול באותם הימים. המשפחה שלנו הייתה קטנה - רק ארבעה אנשים, כל השאר היו אורחים. אבא שלי היה אפילו מזמין כמה מעמיתיו מהעבודה - כאלה שלדעתו לא יבגדו בו. כשפרש לגמלאות, עבר ניתוח קטרקט (אגב, אחד הראשונים בלנינגרד). לאחר מכן הזמין את ראש מחלקת בית החולים, יבגניה יוסיפובנה (היא הגיעה לבד, היא לא הייתה נשואה), ואת המנתחת, מלנטינה ארכיפובנה - בעלה היה יהודי, וביחד הגיעו הם לסדר.

היה קשה מאוד להעמיד שולחן מלא של מוצרים כשרים בלנינגרד הסובייטית. אבל בפסח אצלנו לא חשבנו כלל לנהוג אחרת. לקראת החג, אבי בילה את חופשות יום ראשון בחיפוש אחר תרנגול הודו, כשהוא מסתובב בכפרים בסביבה. לעתים קרובות הלכנו יחד. מצות, כפי שכבר ציינתי, נאפו אצלנו בבית שנים רבות. בתחילת שנות ה-60 הותר רשמית לאפות מצות במאפייה, אך הם היו נמכר במאפיות יחד עם שאר כל המוצרים, כך שכל העניין היה ממש לעג וקלס. כמוכן שאף אחד אפילו לא התייחס ל"הקלה" זו. מאוחר יותר התחילו לאפות אותם בנפרד ולמכור אותם, אמנם עדיין במאפיות, אבל מה"כניסה האחורית", בחדרים מיוחדים. זה היה כבר נסבל יותר, והמתח לקראת חג הפסח נרגע קצת. למרות זאת המשכנו אנו לאפות מצות בבית.

אני זוכר את חגי הפורים בשנות ה-50 - תחילת שנות ה-60, כאשר אמי שלחה אותי להעביר מתנות לכמה משפחות נזקקות, כולל הרבנים שחיו בלנינגרד. ניגשתי לדלתות הדירות שלהם בחשש וחרדה, הרגשתי אחריות כבדה כשליחה של אמי. לעולם לא אשכח את שני רבנים אותם ביקרתי באותם הימים: הרב החסידי משה מרדכי אפשטיין והרב "הרשמי" הרב לובנוב. האנשים האלה ניחנו בחוכמה מיוחדת ובחוסן מדהים. הם היו שואלים אותי שאלות בנושאים שהכרתי היטב, למרות גילי הצעיר. בכך ביקשו להראות לי שהידע שהיה לי היה חשוב להם מאוד. כמוכן שזה גרם לי להרגשה טובה מאוד...

מלבד קיום מצות משלוח מנות, היינו גם אופים בפורים אזני עם פרג כמיטב המסורת.

המשכיות רוחנית

אחד המאפיינים הבולטים של רוח היהדות אותה קלטתי במשפחתי הייתה המשכיות הדורות. מגיל צעיר ראיתי אצל הוריי מחויבות לשרת את הקב"ה ללא פשרות, מבלי הבט על כל הניסיונות שהם נאלצו לעבור כדי להישאר יהודים דתיים בברית המועצות. היום אומרים שזה היה כמעט בלתי אפשרי, אבל אצלנו היה זה טבעי לחלוטין: אי אפשר היה לבגוד במורשת של סבי, אי אפשר לחיות באופן אחר, אי אפשר להתבולל בין שאר העמים. היינו מוכרחים ללכת קדימה, להמשיך את שלשלת הדורות, לראות ש"עם ישראל - היה ויישאר - חי"!

אמי היא דוגמה לחוסן פנימי יוצא דופן. העבודה שלה לא הייתה קלה. בהתחלה בטח אמרו לה בצחוק: אם תעשי רושם טוב בעבודה שלך, תעבדי שם! אף אחד לא יכול היה לדמיין שבהורה צעירה מסוגלת לעמוד ברחוב מבוקר עד ערב בכפור של 20-30 מעלות. עם השכלתה המשפטית מכרה פירות בדוכן רק כדי שיתאפשר לה לא לעבוד בשבתות ובחגים, לשמור על המסורת ולנהל בית יהודי. היא היתה יוצאת מהבית בשש בבוקר, ואבי בדרך כלל היה יוצא אף הוא באותה שעה. אחרי העבודה היה הולך לפעמים לעזור לה - היא היתה חוזרת הביתה מאוחר מאוד. אמא לא יכלה לעזוב את העבודה עד שכל

האבא אברהם קוגן בארץ א"י. 1990

הסחורה שהביאה נמכרה. לאף אחד לא היה אכפת כמה שעות היא עובדת. למרות זאת היתה עוזבת ביום שישי מוקדם והולכת הביתה. אולם בחורף, כאשר הדלקת נרות בלנינגרד היא בשעה 15:30, לא תמיד הספיקה להגיע בזמן. במקרים כאלה היתה מתקשרת לפני כניסת השבת לדודה ליובה, שהיתה גרה איתנו, ואומרת לה להדליק את הנרות ולברך את הברכות במקומה, היא

עוד איכשהו תגיע הביתה ברגל... אני אפילו לא יודע אם אפשר לקרוא לזה גבורה. זה היה חוסר אנוכיות מובנה וטבעי.

אבא הקדיש את ימי החופש שלו להשיג עוף טרי, שעדיין היה צריך ששוחט ישחט, ואז - הוא היה צריך למרוט, לשרות ולמלוח אותו, כדי שיהיה בשר לילדיו ולעוד משפחה אחרת שהוא התחייב לעזור לה בצעירותו. מסתבר, שינקתי זאת עם חלב אמי: רציתי להיות כמוהם. כשעמדתי להתחתן לא עלה בדעתי שאשתי תבשל לי אוכל לא כשר. אפילו לא דיברתי עם סופה, אשתי לעתיד, על זה. שאלתי אותה אם היא תיסע איתי לישראל אם תהיה הזדמנות כזו. היה צריך לשאול על זה, כי אם זה היה קורה, זה היה אירוע מכונן בחיינו. היה ברור לי שבביתי אוכל רק כשר, ומיותר היה בעיניי לדבר על זה.

